

TROPENBRUID

Van Susan Smit verschenen eerder onder andere

Heks (non-fictie)

Wijze vrouwen (non-fictie)

Elena's vlucht (roman)

De zweefmolen (non-fictie)

Wat er niet meer is (novelle)

Vloed (roman)

Zoals jij bemint (verhalenbundel)

Wijze mannen (non-fictie)

Gisèle (roman)

De eerste vrouw (roman)

Hotel Hartzeeer (samen met Marion Pauw)

Susan Smit

Tropenbruid

Roman

LEBOWSKI PUBLISHERS
AMSTERDAM 2020

© Susan Smit, 2020
© Lebowski Publishers, Amsterdam 2020
Omslagontwerp: Bij Barbara
Omslagbeeld: © Richard Jenkins
Auteursfoto: Linelle Deunk
Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 488 3543 0
ISBN 978 90 488 3544 7 (e-book)
NUR 301

www.lebowskipublishers.nl
www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Lebowski Publishers is een imprint van Overamstel uitgevers bv
Meld je aan voor de nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van de nieuwste
boeken van Lebowski Publishers via www.lebowskipublishers.nl/nieuwsbrief

Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

‘De meeste westerlingen verstaan de kunst van het lijden niet en ze krijgen er duizend angsten voor in de plaats.’

Etty Hillesum

PROLOOG

Anna telde de galmende slagen van de kerkklok. Het waren er elf.

In het ijzeren bed, nauwelijks een meter van haar verwijderd, lag Fiene. Anna dacht haar diepe, gelijkmatige ademhaling te horen, maar hij zou ook van een van de andere meisjes kunnen zijn. Ze lagen in dertien bedden naast elkaar aan beide zijden van de slaapzaal. Fiene lag al een tijdje stil, ze zou wel slapen.

Het lukte Anna niet haar ogen te sluiten, ze moest alert blijven. Het was alsof de duisternis op haar neer kon vallen als ze niet oplette. Ze keek naar de contouren van de slapende meisjes, de nachtkastjes aan hun voeteneind, de dingen waarvan ze zeker was. Ze kon de donkerte al voelen naderen, plagerig, als iets wat haar eerst zou omgeven en uiteindelijk bij haar binnen zou dringen, totdat ze deel uitmaakte van de duisternis en erin verdween.

De angst was niet nieuw voor haar. Ze wist wat zou volgen, ze zou de golflijn in een grafiek kunnen uittekenen; het langzaam naar beneden tuimelen, door alle lagen van zichzelf heen. Het gevoel dat alles schuurde, haar huid die dun werd en haar handen die geen enkel gewicht meer konden dragen. Het niet willen toegeven aan de droefheid, ertegen vechten, maar vermoeid raken, alsof ze door dikke lucht bewoog, tot ze alleen nog maar wilde gaan liggen met een deken over haar hoofd. Er moest een manier zijn eraan te ontkomen.

Fiene draaide zich om.

‘Fientje, slaap je al?’ fluisterde Anna.

Een kreunend geluid.

‘Het is nog zo lang,’ zei Anna zachtjes.

‘Wat is lang?’ zei ze slaperig.

‘Totdat we hier weg mogen.’

‘O, Anna.’

Het was lang stil. Daarna zei Fiene: ‘Daarbuiten is het ook niet zo geweldig.’

‘Ssst,’ klonk het uit een van de andere bedden.

Fiene leek het daarmee eens te zijn, want ze zei niets meer.

Ze had het mis, dacht Anna. Zodra zij het weeshuis verliet, zou het anders zijn, lossler, lichter. Het duister ver weg.

I

Je kunt maar beter doorstappen als je door de smalle straatjes van de Nieuwmarktbuurt loopt. Anders zullen de boodschappenjongens je vloekend passeren op hun rammelende bakfietsen en de keukenmeiden hun manden, leeg als ze naar de markt lopen en gevuld met knollen en bonen als ze ervandaan komen, hardhandig in je rug porren om je tot haast te manen.

In haar eigen rieten mand zat de bestelling van mevrouw Toorenvliet; een zomerjapon en wat geklost kanten goed voor een van haar dochters. Het huis van de familie bevond zich aan de Kloveniersburgwal.

Het jonge ochtendlicht gaf de stad een parelachtige glans en lange schaduwen van het diepste purper. Het water in de grachten, waar het zonlicht nog niet reikte, was van een donkergroen tot modderbruin, terwijl de herenhuizen aan één kant al helder werden opgelicht. De bomen langs de wallen droegen het tere gebladerte van april.

Ze sloeg geen acht op de blikken die op haar bleven rusten. Die waren bedoeld voor haar wezenuniform, niet voor haarzelf. De rok en het lijfje waren tweekleurig – links rood en rechts zwart, de kleuren van het Amsterdamse stadswapen – en het witte schort, de kraag en het mutsje staken daar opvallend bij af. In de wintermaanden droeg ze er losse, gebreide mouwen bij, nu volden haar onderarmen prettig aan in de nog frisse buitenlucht.

Via de Oudezijds Achterburgwal liep ze naar de Koestraat,

een klinkerstraatje waar een walm hing van urine en bedorven groenteschillen. De woningen waren per halve, soms per kwart etage verhuurd aan grote gezinnen. Aan de grachten woonden de mensen van stand in ruime panden en in de dwarsstraatjes zaten de paupers boven op elkaar. Zo kon je vanuit de armoede van vuile houten trappen en donkere portieken bij het omslaan van een hoek zomaar in de nette burgerstand van keurig onderhouden huizen met blinkend geverfde deuren en koperen belknoppen belanden.

Anna moest zich hoe dan ook haasten, want de boodschappenpenning en het verlofbriefje die de moeder van het naaiatelier haar verstrekt had, waren maar een paar uur geldig. Ze had het de portier getoond bij de Meisjespoort in de Sint Luciënsteeg, die haar erdoor liet. LAAT PASSEREN TEN DIENSTE VAN HET BURGER-WEESHUYS, ANNA PRINSENHOEK, DEN 19 APRIL 1907, stond erop.

Haar achternaam was haar gegeven door het weeshuis en verwees naar de plek waar ze was gevonden: op de hoek van de Prinsengracht en de Oude Looiersstraat. Altijd als iemand haar achternaam uitsprak, zag ze in haar verbeelding een baby liggen in de kou, rillend, terwijl het warm moest zijn geweest, want ze was geboren in de zomer.

Het trappetje naar het bordes van de familie Toorenvliet had een sierlijk gekrulde leuning, links ervan leidden een paar treden naar een souterrain waar goederen konden worden afgegeven en het personeel zich ophield. Anna twijfelde even welke ingang ze moest nemen, want ze had weliswaar een bestelling bij zich, maar ze had ook een afspraak met de mevrouw, en koos toen voor de hoofdingang.

Een dienstbode opende de deur met een beleefde glimlach die meteen verflauwde zodra ze Anna's wezenuniform zag.

‘Wat kom je doen?’

‘Ik heb een japon voor de jongedame,’ zei Anna en ze hield de mand schuin, alsof ze iets moest bewijzen, wat haar, zo besefte ze, nog onnozeler deed lijken. Ze had de dienstingang moeten nemen.

Vanuit de gang was de hoge, zangerige stem van mevrouw te horen. ‘Het is al goed, laat haar maar binnen.’

De meid draaide zich om en ging Anna voor naar een kleine ontvangstkamer. Het ochtendlicht viel door hoge ramen op eenvoudige, maar glimmend geboende mahoniehouten meubels.

‘Water, alsjeblieft, voor de jongedame,’ zei mevrouw tegen de dienstbode met een glimlach op Anna gericht.

Haar komst moest zijn aangekondigd, want de twee dochters kwamen de kamer binnen. Ze wierpen een korte blik op Anna en bogen zich toen belangstellend naar de mand aan haar arm. Anna wist niets beters te doen dan de japon eruit te halen en die met gestrekte armen voor zich uit te houden. De meisjes, een van hen was hoogstens zestien, de ander een paar jaar ouder, namen de japon in zich op. De oudste streek flauwtjes over de stof.

‘Hij is wel wat flets van kleur, vind je niet?’

Er zat een traagheid in hun bewegingen die je elegant kon noemen. Deze meisjes bewogen zich als honing die van een lepel viel, gelijkmatig. Wat zouden ze doen met al die tijd die ze tot hun beschikking hadden?

‘Die kleur zal jouw teint wonderwel complementeren,’ zei haar moeder op een besliste toon.

De dienstbode kwam binnen met een klein tinnen dienblad met daarop een glas water, dat Anna van haar aannam.

Het jongste meisje gluurde nogmaals in de mand, die Anna op tafel had gezet.

‘Wat heb je nog meer bij je?’ vroeg ze.

Anna pakte een kanten sjaal, een kraagje en een omslagdoek die door de kantklossters van het Burgerweeshuis waren gemaakt en legde ze op het tafelblad. De burgerwezen konden zo

goed klossen dat er zelfs advertenties van de kanten kleedjes en doeken in de kranten stonden.

‘Zijn die voor mij?’ vroeg het meisje. ‘Want jij,’ en hierbij keek ze met een plagerige blik naar haar oudere zus, ‘hebt geen omslagdoek nodig in Indië. Daar is het bloedje heet.’

De oudste zus kleurde licht bij haar jukbeenderen.

Kennelijk was zij een van de Europese bruiden aan wie zoveel behoefte was in Nederlands-Indië, of wilde ze er een worden. Anna had gehoord dat de Nederlandse mannen die daar woonden je niet eens hoefden te kennen, maar dat je zonder hun aanwezigheid op afstand met ze kon trouwen en daarna op hun kosten op de boot naar de archipel mocht stappen. Anna bekeek de jonge vrouw nog eens goed. Ze zou mooi kunnen zijn als ze niet zulke scherpe trekken had, maar ze had altijd haar afkomst mee.

Anna kende een handjevol weesjongens die in dienst waren gegaan bij de marine en naar de Oost waren gevaren en een enkel weesmeisje dat als dienstbode met het gezin waarvoor ze werkte de oversteek had gewaagd.

‘Dat is allemaal nog niet besloten,’ zei de mevrouw. ‘Deze zijn voor je zus, maar ik zal ook een omslagdoek voor jou bestellen, want je kunt er inderdaad een gebruiken.’

Daarna schonk ze Anna een innemende glimlach ten teken dat het bezoek voorbij was.

Weer buiten was de stad nu echt tot leven gekomen. Huurkoetsen bewogen zich rammelend over de klinkers, dienstmeiden gooiden hun emmers met zeepsop leeg in de gracht, voorname dames waren op weg naar hun ochtendbezoeken. Het gegalm van torens klonk van verschillende kanten, woonschuiten deinden aan de kades. Vanuit een van de huizen klonk gevloek, waarna een vrouw haar raam met een knal sloot.

Ze was amper tien minuten binnen geweest, dus ze kon het

zich veroorloven via een omweg naar het weeshuis terug te keren. De chaos van de stad vormde een schril contrast met het leven in het weeshuis. Daar verliep alles ordentelijk en efficiënt. Er was een web aan regels, bevelen en taken en er volgden reprimandes als je ervan afweek. Binnen de poorten bevond zich een stadje binnen de stad. Er was een bewaarschool voor de kleintjes, een lagere school, een eigen dokter, er waren ziekenzalen, keukens, slaap- en eetzaal en naai-, brei- en kantklosateliers voor de oudere meisjes.

Hier op straat, zag Anna, bewogen de mensen zich ogen-schijnlijk zonder doel. Ze maakten praatjes, stonden wat voor zich uit te kijken, waren misschien op weg naar iets of iemand. Ondanks hun soms vastberaden tred leek het of ze gewoon maar wat deden, of ze elk moment van gedachten konden veranderen en de tegengestelde richting op konden gaan lopen en dat dit geen noemenswaardige gevolgen zou hebben.

Het leven op straat trok haar aan, maar ze kon er tot haar teleurstelling niet in opgaan, ze voelde zich er geen deel van uitmaken. Binnen de poorten lukte haar dat ook niet. Het was niet per se een onprettig gevoel. Ze was gewend aan een bepaalde afstand tussen zichzelf en de gebeurtenissen. Ze kon schrikken als iemand haar uit het niets aansprak, alsof ze zich onder de eettafel verstopt had en het tafellaken ineens werd weggetrokken.

Ze greep elke kans aan om een bestelling af te leveren. Dan keek ze naar de mensen op straat als naar toneelspelers in een theaterstuk. Ze probeerde zo veel mogelijk waar te nemen en te bewaren, om het in de eentonige uren binnen weer te kunnen oproepen.

Als bijna achttienjarige had ze nog drie jaar te gaan. In juli 1909 zou ze twintig worden, wat betekende dat ze de eerste zondag in de maand mei van het jaar erop, op de traditionele meidag, afscheid zou nemen. Op die dag zouden de leden van

de Commissie voor het Burgerweeshuis haar en de andere scheidende wezen ontvangen voor een uitgebreid middagmaal, een uitzet meegeven en hen toespreken met de traditionele woorden: 'Schaamt u nooit te zijn geweest, een Amsterdamse Burgerwees.'

Tot die tijd zou ze de keukenmoeders moeten helpen in de huishouding, wat inhield dat ze 's ochtends vroeg aardappelen moest schillen, terwijl de jongens mochten blijven slapen, en mee moest helpen met het koken van de warme middagmaaltijd. Ze zou, als ze geen betrekking buiten de deur vond, blijven werken in het naaiatelier. Daarna lag haar meest waarschijnlijke toekomst in de huishouding bij een gegoede familie en zou ze geacht worden op zoek te gaan naar een echtgenoot.

Haar maag trok samen als ze eraan dacht. Overdag lukte het haar om gedachten aan al die toekomstige grauwe uren op afstand te houden, maar 's nachts besprongen ze haar. Er waren weesmeisjes die zelfs na hun eenentwintigste jaar bleven en in de oudwezenkamer in het Meisjeshuis woonden. Ze hadden zich verzoend met de voorspelbaarheid van hun bestaan en voelden zich er misschien zelfs door beschermt. Eigenlijk waren ze nooit begonnen met leven.

Maar wie was zij om de waarde van een leven te beoordelen, berispte Anna zichzelf, hoe eentonig dat leven haar ook toescheen? Toch lag onder die corrigerende gedachte het verlangen naar een grotere bestemming, een toekomst die ruimer aanvoelde, die avontuur en opwinding beloofde en een bokkig onbegrip voor iedereen die zoiets niet najoeg.

Ze kwam, eerder dan ze zich had voorgenomen, aan bij de Meisjespoort en meldde zich bij de portier die met een paar weesjongens stond te praten. Een van de grotere jongens keek haar brutaal aan. Ze rechtte haar rug en wierp hem een hooghartige blik toe.

Ze wist dat ze, met haar bleke huid en lange lichtbruine ha-

ren, niet onaantrekkelijk was. De afgelopen jaren had haar lichaam wat vorm gekregen, al bezat ze niet de royale boezem of weelderige heupen die sommige leeftijdgenotes hadden en ze kon zo langzamerhand concluderen dat ze die ook niet zou krijgen. Ze had haar veranderende lichaam met belangstelling gevolgd, vooral omdat het haar iets vertelde over hoe haar moeder eruitgezien zou moeten hebben. Op straat keek ze uit naar vrouwen met smalle heupen en bruin haar.

Vanuit haar ooghoeken zag ze de rode collectebus in een uitsparing aan de binnenkant van de muur. Bezoekers werden geacht daarin donaties achter te laten voor ze het terrein verlieten, het zichtbare bewijs dat haar bestaan mogelijk werd gemaakt door de aalmoezen van Amsterdammers. De giften waren niet gratis, zo besefte ze naarmate ze ouder werd, want in ruil daarvoor moest ze godvrezend, zedig, bescheiden en dankbaar zijn.

Een scherper gevoel van afhankelijkheid ervoer ze tijdens de derde collecte in de kerk, als er lange houten stokken met collectezakken van rode met zwarte stof door de kerkbanken gingen. Elke munt die de kerkgangers in het zakje deden, het lichte geklingel ervan, herinnerde haar eraan dat ze leefde op de zakken van vreemden.

Ze had geluk gehad, zo werd haar altijd ingeprent, want ze had als vondeling ook in het Aalmoezeniersweeshuis of het Gereformeerde Diaconieweeshuis opgenomen kunnen worden. Daar moesten de wezen het doen met slechter onderwijs en krappe behuizing. Het Burgerweeshuis liet zich erop voorstaan de best denkbare opvoeding aan ouderloze Amsterdamse burgers te bieden, met verfijnde disciplines en een flinke algemene ontwikkeling. De woorden van koning Willem III werden tot vervelens toe in herinnering gebracht: 'Dit huis is een monument waarop het vaderland roem mag dragen.'

Ze wandelde naar de ruimte waar de ‘nuttige naaldvakken’ werden onderwezen en liep, na een minzaam knikje van de naaimoeder die voor in het lokaal achter een naaimachine zat, naar een van de lange banken waar vier meisjes aan zaten. Ze ging op haar vaste plek naast Fiene zitten. De naaimoeder mocht haar niet, alsof ze doorhad dat Anna zich aan dit alles, dit leven op deze plek, onttrok.

Fiene keek naar haar op en glimlachte voordat ze haar blik weer op haar handwerk fixeerde. Anna kende niemand die zo op kon gaan in handwerken. Zijzelf had een hekel aan het priegelwerk. Het werd ‘leren’ genoemd, maar het leek meer op arbeid. Al het speldenwerk dat zij en de andere meisjes produceerden, werd verkocht.

Voordat er een paar jaar eerder vernieuwingen waren doorgevoerd, had ze per week driehonderd pennen moeten breien. Nu hoefde ze volgens het rooster nog maar een paar uur te breien, voornamelijk kousen voor de andere wezen.

‘Waar wacht je op?’ vroeg de naaimoeder.

Een paar meisjes keken haar meewarig aan, eentje schudde haar hoofd. Anna zuchtte en pakte haar handwerk op.

De bel, een luid en schrill geklingel, klonk voor het middagmaal. Anna moest zich bedwingen om niet op te springen en liep kalm achter de andere meisjes aan om haar speldenkussen en naaiwerk bij de naaimoeder in te leveren.

De hoge ramen van de Meisjesetzaal waren een stukje opengeschoven en lieten een bries binnen. Anna ademde diep in. Op lange banken aan tafels met witte katoenen tafelkleden zaten de eerste, wat jongere meisjes te wachten op de oudere meisjes die het voedsel binnenbrachten. Achter de lezenaar aan het einde van de zaal was een meisje al begonnen het eerste gebed op te zeggen.

Anna schoof aan een tafel aan, zo ver mogelijk bij het voordra-

gende meisje vandaan, omdat de gebeden en Bijbelteksten pijn deden aan haar oren. De herhaling van steeds dezelfde teksten bracht een lusteloosheid bij haar teweeg die voor anderen hoogstens vervelend was, maar voor iemand als zij levensgevaarlijk. Het kon een zetje zijn naar een soort neerslachtigheid waarvan ze zich niet meer zou weten los te schudden.

Er werden diepe porseleinen borden met witte bonen, gekookte aardappelen en draadjesvlees neergezet. Het maal bestond bijna altijd uit bonen of afwisselend grauwe, witte of groene erwten en soms rapen en wortelen. Meestal was er vlees of vis en altijd stond er brood met vet, boter, azijn of vleesnat op tafel.

Op het teken van de keukenmoeder begonnen ze met eten. Zwijgend, want ze mochten geen woord wisselen tijdens de maaltijd.

Anna trok zich terug in zichzelf.

Beelden van Indië kwamen in haar op, van wat ze wist uit haar *ABC-boek*, dat op alfabet summier de geschiedenis en aardrijkskunde van het land behandelde. De letter i stond voor Indiër en ging over het verre Batavia. Op het plaatje was een kade getekend met een palmboom, een aangemeerd zeilschip, een pakhuis en een groepje handelslui dat door een slechts in een rok geklede man tegen de zon werd beschermd met een parasol. Het moest het eiland Onrust voorstellen, in de baai waar de Oostindische Compagnie haar schepen liet herstellen. Aan de horizon in de verte waren de bergen en witte huisjes van de hoofdstad Batavia zichtbaar.

De oudste dochter Toorenvliet zou die bergen binnenkort echt gaan zien. Wat waren ze bij uitstek het symbool voor alles wat anders was, wat ver was, wat verrassender en opbeurender was dan hier.

Anna's breipennen tikten ritmisch tegen elkaar, net als die van Fiene. Hun zwijgen was nooit ongemakkelijk, maar vandaag voelde de stilte voor Anna beladen. Ze moest een zwaar gevoel verbergen, een gevoel zonder duidelijke oorzaak, en juist dat maakte het zo moeilijk om erover te praten. Het grijs hing tussen hen in en breidde zich langzaam uit naar alles waar ze haar aandacht op richtte. Het kleefde aan haar breiwerk, de wolken die vanuit de ramen zichtbaar waren, de gedachten die ze had over de naderende zomervakantie. Alles werd vaal, grauw, oninteressant.

Ze moest harder aan het werk om het duister af te weren, voordat het haar in zijn greep kreeg.

Anders dan zij gedijde Fiene bij de dwingende routine van het wezenbestaan. De reden was eenvoudig: zolang ze binnen de poorten bleef, hoefde ze niet volwassen te worden.

Anna viel niet samen met haar omgeving en zag daar ook geen reden voor. Je kon dit instituut immers niet toebehoren. Je was een passant. Er waren velen voor jou geweest die van je bord aten, je uniform droegen, in je ijzeren bed lagen en er zouden velen na jou volgen. Er waren vrouwen die je 'moeder' moest noemen: de kindermoeder, meisjesmoeder, binnenmoeder, kammoeder, linnenmoeder, breimoeder, wolwinkelhoeder, keukenmoeder, ziekenmoeder. Er waren mannen die je 'buitenvader' of 'binnenvader' noemde en al die mensen konden van de ene op de andere dag weggaan om ergens anders te gaan werken, waarna

je ze nooit meer zag. Je had voogden, de Commissieleden, die beslisten over je lot en verantwoordelijk voor je waren, maar die je zelden ontmoette. Alleen als je het weeshuis verliet of het heel bont had gemaakt en straf kreeg. De mensen die haar omringden waren inwisselbaar en zij was dat ook.

Haar breipennen gingen steeds langzamer, ze schoot niet op. Misschien hief de zwaarte zich vanzelf weer op, zoals eerder was gebeurd, maar als hij aanhield en haar verzet brak, zou ze weer op de ziekenzaal belanden. De eerste keer dat dit gebeurde, was toen ze vijftien was, een paar maanden na haar eerste maandbloeding. Ze kon geen andere woorden geven aan haar toestand dan hoofdpijn. De kwade gedachten in haar hoofd die almaar in rondjes draaiden deden immers pijn en de ziekenmoeder leek de klacht 'hoofdpijn' te begrijpen.

De gedachten rukten als vijandige soldaten op en verjoegen andere, gezonde gedachten. Ze namen terrein in tot haar geest bezet gebied was. Ze kreeg koude, natte doeken op haar voorhoofd, een kruik bij haar voeten, licht voedsel en de opdracht om veel te slapen. Ze onderging de zorg en beweerde dat het hielp.

Ze vertelde de ziekenmoeder niet over haar angst voor de donkerte die alle licht opzoog tot er alleen nog de herinnering aan licht was. Ze vertelde niet dat ze nauwelijks sliep. Ze vertelde niet over de angst die wegebde, plaatsmaakte voor somberheid en daarna gevolgd werd door een dor, leeg gevoel dat haar weerhield om vreugde of wat voor andere emotie dan ook te voelen.

De enige persoon die ze in vertrouwen had genomen, toen het duister eenmaal was opgelost en ze uit de ziekenzaal ontslagen werd, was haar oude min Aegje. Nadat ze als baby was gevonden, had Aegje haar op kosten van het Burgerweeshuis bijna een jaar in huis genomen en gezoogd. Daarna was Anna oud genoeg voor het weeshuis en kwam er weer een nieuwe zuigeling bij.

Aegje had geluisterd, zonder haar te onderbreken, en haar hand even op de hare gelegd. Dat Aegje haar bekentenis niet wegwijsde als aanstellerij of een product van haar verbeelding, maar haar serieus nam, nam wat van de schaamte weg. Schaamte was het enige gevoel dat nog in de schrale leegte van haar binnenste overeind was gebleven; schaamte over deze verdoving die haar lamlegde, maar niet zichtbaar verwondde.

‘Als de dingen geen betekenis meer lijken te hebben,’ had Aegje die middag gezegd, ‘dan doe je ze zonder dat ze betekenis hebben. Je gaat door. En op een goede dag keert de betekenis terug.’

Op zondagen na de kerkgang kon je voor de duur van een uur familiebezoek ontvangen en als je ouder was, mocht je zelf op familiebezoek, als je maar voor de avondboterham terug was. Er mochten alleen verwanten komen, maar omdat Anna niemand had, werd er een uitzondering gemaakt voor haar min. Vanaf haar elfde, toen ze van het kinderhuis naar het Meisjeshuis ging, mocht ze jaarlijks tijdens haar vakantie van veertien dagen bij Aegje in de Jordaan logeren.

Aegje was weduwe, dat was ze al toen ze Anna verzorgde. Haar eigen kind, het enige dat ze zou krijgen, een meisje, was toen ze Anna in huis nam een jaar oud en stierf vier jaar later aan difterie. Daarna begonnen de bezoeken en hoewel Anna begreep dat deze zaken verband met elkaar hielden, wilde ze er nooit te lang bij stilstaan. Ze was veel te blij om ineens familie te hebben.

Verder dan bezoeken en logeerpartijen zou het niet gaan, want Aegje was iemand die op zichzelf was, die het best alleen leefde. Het kwam voor dat Aegje haar halverwege de tweede week van de vakantie terug naar het weeshuis stuurde, omdat ze wel weer toe was aan tijd alleen.

Aegje was nooit hertrouwd. Anna verdacht haar ervan dat een manloos leven haar wel beviel. Haar min had niet veel op met

mannen en de huwelijks staat in het algemeen. 'Ach, 't is maar een man,' hoorde ze haar eens zuchtend zeggen tegen een buurvrouw met een echtgenoot die de jenever niet kon weerstaan. 'Ze kunnen het niet helpen.'

Aan het einde van de middag had ze niets meer te overhandigen dan een enkele sok.

'Wat heb jij al die tijd uitgespookt?' vroeg de naaimoeder.

'Het wilde vandaag niet zo lukken,' zei Anna.

'Nou meisjes,' zei de naaimoeder met snerpende stem tegen de andere meisjes in de rij, 'Anna hier denkt dat ze de hele dag kan dromen, terwijl wij vlijtig doorwerken. Ze voelt zich kennelijk beter dan de rest.'

Er werd gegrinnikt.

'Ik hou je in de gaten, jongedame. Denk niet dat je zoiets nog een keer kunt uithalen, want dan stel ik de hoofdmoe­der op de hoogte van je wangedrag.'

Anna knikte, maar boog haar hoofd niet. Toen ze langs de rij liep, keek ze ieder meisje dat durfde te lachen hooghartig aan.

Tegen de tijd dat ze in bed stapte en het stil begon te worden in de zaal, had de zwaarte haar lamgeslagen. In dit weeshuis zou ze alleen maar verder naar beneden geduwd worden. Ze klampte zich vast aan de gedachte aan Aegje, die door niets van haar stuk te brengen leek, zeker niet door een gefrustreerde naaimoeder. Aegje had gelijk, ze moest in beweging blijven, dan zou de betekenis vanzelf terugkeren. Ze was er alleen vrij zeker van dat de cirkel van zich herhalende bezigheden in het weeshuis daarvoor niet genoeg zou zijn. Ze moest iets anders verzinnen.

Ze draaide zich op haar rug en staa­de naar het plafond. Het lag voor de hand om dienstbode of kindermis­je te worden, eerst als dagmeisje en dan met kost en inwoning bij een familie, zoals de meid aan de Kloveniersburgwal. Maar ook dan zou ze haar

dagen moeten indelen volgens regels die haar van bovenaf werden opgelegd, geboden en verboden krijgen, eten in andermans keuken en slapen in andermans bed.

Ze zette haar nagels in haar handpalm. Ze wilde niet de ene gevangenis inruilen voor een andere, met als enige verschil een wekelijks loonzakje.

Trouwen met een goede partij was, gezien haar eenvoudige afkomst, geen mogelijkheid. Een leven zoals dat van Aegje, kinderloos, alleenstaand, vrij, daar kon ze zich ook wel iets bij voorstellen, maar hoe kreeg ze dat voor elkaar? Ze moest op een of andere manier een bestaan zien op te bouwen waarbij ze zelf keuzes had, waarbij er genoeg licht was om het donker te overstralen.

Ze kwam er niet uit, alle richtingen waren afgesloten. Er zat niets anders op dan wachten, nog drie jaar, tot ze mocht uitreden. Ze ontspande haar vuisten. Haar gedachten waaierden uit als een stofwolk die steeds dunner en fijner werd. Ze was verstandig genoeg om aan dit eerste teken van slaperigheid toe te geven en sloot haar ogen.

In het zonovergoten vertrek waar ze de volgende ochtend naailes kreeg, was het duister zo ver weg dat ze zich bijna niet kon voorstellen dat hij die nacht zo sterk aanwezig was geweest – bijna, want ze kende de manier waarop hij op de loer kon blijven liggen, om op een onbewaakt moment de kop op te steken.

Ze schrok op uit haar gedachten toen de linnenmoeder naast haar bank kwam staan.

‘Jij bent toch eerder bij de familie Toorenvliet geweest?’ vroeg ze.

Anna knikte.

‘Dan is het een goed idee als je hun nieuwe bestelling ook aflevert, want ze kennen je daar.’

De naaimoeder, die voor in het lokaal zat, snoof hoorbaar.

‘Doe het dan nu meteen maar even, vóór het middagmaal,’ zei de linnenmoeder.

Anna stond op.

‘En geen gedraal door de stad, hoor je?’ beet de naaimoeder haar vanaf de andere kant van het lokaal toe.

Twee weken na haar eerste bezoek was ze terug in het huis aan de Kloveniersburgwal. Ze werd binnengelaten door dezelfde dienstmeid en deze keer werd ze niet naar de chique ontvangstkamer gebracht, maar naar de soberdere woonkamer.

‘Wacht hier, ik ga mevrouw halen,’ zei de dienstmeid.

In de ruimte stonden twee sofa’s van lichtgroen fluweel met een ronde salontafel ertussen. In een open kast stonden zilveren kandelaars en sierdoosjes. Een hoog venster met kleine ruitjes keek uit op de tuin. Het raam stond open, de wind kwam van het IJ met een lucht van stokvis en rins water.

Haar blik gleed over de kranten op de salontafel. Er waren pagina’s met persoonlijke advertenties uitgescheurd en naast elkaar uitgespreid op het tafelblad. Ze boog voorover om een omcirkelde advertentie te lezen: *Meisje met goede achtergrond, uit voorname fam., gevraagd voor huwelijk met officier te Soerabaja.*

In de advertentie eronder, die niet omcirkeld was, las ze: *Heer, 46 j., Nederlandsche nat. uitstekende pos. te Batavia, zoekt huwelijk met jonge Ned. vrouw, afkomst onverschillig, kapitaal onnoodig, om gezin te stichten. Afkomst onverschillig? Kapitaal onnodig? Ze las de woorden nog een keer, omdat ze nog nooit van zoiets gehoord had. Haastig las ze verder. Hoofdvereischten: gelijkmatig karakter, verm. om huishouden te bestieren, een beetje ontwikkeld. Gelieve een recente foto bij te sluiten. Brieven fr., No. 42684, Red. Alg. Handelsblad.*

De deur zwaaide open en ze schoot overeind.

‘Mevrouw komt er zo aan,’ zei de meid.

‘Ja, natuurlijk,’ zei Anna met onvaste stem.

De meid keek haar onderzoekend aan. Haar blik ging langs de kostbare objecten in de kast. Daarna draaide ze zich om.

Anna stak haar hand uit, scheurde het stuk krant af en stopte het in de zak van haar schort.